

Att konstruera begåvning – Debatten om IQ

Thom Axelsson

Throughout the 20th century, the nature of intelligence has been a hot topic and an intensely debated issue. It is the measuring and testing of intelligence, in particular, that has aroused the strongest reactions from defenders and protesters alike. The discussion on intelligence tests have frequently revolved around questions such as whether these tests will lead to an increased social mobility and liberation or, on the contrary, to exclusion and discrimination of certain groups. The focus of the present article, however, is not the consequences of intelligence testing but rather the debate concerning the testing within the research community. This debate is approached from three different perspectives: a historical perspective, a psychological perspective, and a perspective allowed for by discourse analysis. Having done this, I discuss one other tentative way of dealing with intelligence testing that does not necessarily have to involve narratives of liberation or of oppression. This is done with the help of Michel Foucault's concept 'governmentality'.

Keywords: Foucault, governmentality, intelligence testing, power, knowledge

Thom Axelsson, senior lecturer in Science of Education, Malmö University.
Thom.Axelsson@mah.se

Inledning

Våren 2008 presenterade SVT:s *Uppdrag granskning* ett reportage om den svenska särskolan. I programmet intervjuades några elever från Vellinge kommun, som under stor del av sin tid i grundskolan placerats i särskolan. Ett tungt vägande skäl till denna placering var att de ansågs ha en IQ som låg under 70. När dessa elever sedan kom till gymnasieskolan fick de en ny prövning, i vilken konstaterades att de alls inte hörde hemma i särskolan. Reportaget rönt stor uppmärksamhet och fick en omfattande uppföljning i media. Ett par av de intervjuade eleverna i programmet menade att särskolan hade hindrat dem från en fullvärdig utbildning och därmed stängt vägen till flertalet yrken. De ansåg att särskolan förstört deras liv och bestämde sig

därför för att stämma kommunen. Under våren 2011 fick de också rätt och kommunen ska nu betala – förutom alla rättegångskostnader – skadestånd. En omständighet som väckte särskild hetta i debatten var att intelligensmätningar tycks ha varit av avgörande betydelse för elevernas placering.¹

Intelligensens natur har under hela 1900-talet varit en brännande fråga och ofta hett debatterad, särskilt från slutet av 1960-talet och framåt. Det är framför allt mätningen av intelligens som väckt starka känslor – från kritiker såväl som försvarare. I den internationella forskningen har konflikten ofta gällt vilka konsekvenser som intelligensmätningarna har haft för olika grupper i samhället. Det råder delade meningar om intelligensstestningen ska ses som en del i ett radikalt, liberalt och progressivt demokratiseringsprojekt eller om det ska förstås som ett redskap för konservativa krafter att kontrollera och bevara rådande samhällsordning. Annorlunda uttryckt: har intelligensmätningar lett till en ökad social mobilitet och fungerat frigörande, eller har de snarast lett till en exkludering och diskriminering, ett ökat förtryck, av vissa grupper.

I forskarvärlden har diskussionen om intelligens förts inom flera ämnesdiscipliner som psykologi, historia, pedagogik, sociologi, medicin, psykiatri, samhällsvetenskap, biologi och etologi. Perspektiven har varit många och divergerande, men överlappar och knyter in i varandra. Oavsett vilket perspektiv som förts fram har det ofta relaterat till intelligensmätningarnas ideologiska och politiska funktion i samband med undervisningsväsendet.

I den här artikeln är det inte i första hand konsekvensen av intelligensmätningarna som står i centrum, utan det är *debatten om* dessa mätningar som fokuseras. Debatten, som i huvudsak är anglosaxisk, kommer att diskuteras utifrån de tre dominerande perspektiven: historiskt, psykologiskt och diskursanalytiskt. Vilka frågor har lyfts fram inom respektive perspektiv? Vilka argument har använts och vilka kunskapsteoretiska utgångspunkter vilar dessa på? I tidigare forskning har IQ och intelligensmätningar som regel mynnat ut i någon av ovanstående berättelse om: befrielse eller förtryck. I föreliggande artikel vill jag därför avslutningsvis diskutera ett annat sätt att förhålla sig till intelligensmätningar med utgångspunkt i Michel Foucaults begrepp *governmentality* (styrningsmentalitet/regerandekom-plex).² Vilken nyorientering kan ett styrningsperspektiv bidra med i diskussionen om intelligensmätningar?

¹ Se t ex Uppdrag granskning 2008-03-03; DN 2009 -09-02 ; Trelleborgs allehanda 2009-12-29; Sydsvenskan 2007-08-31, 2010-01-19, 2011-05-10; Ystad allehanda 2008-02-06.

² Se t ex Foucault, 1991; 2010; 2011; Senellart, 2011; Brännström, 2011; Larsson, 2005; Nilsson, 2008; Axelsson, 2007a, 2007b, 2008 för en diskussion om detta begrepp.

Med styrningsperspektivet uppmärksammas tänkandet kring makt och styrning i det moderna samhället, framförallt finns en strävan att undersöka hur makt utövas. I den form av styrning som aktualiserades i och med uppbyggnaden av den tidiga välfärdsstaten, var det enligt Foucault (2004) den sociala normen, snarare än lagen, som var det centrala. För att möjliggöra denna form av styrning krävs det att vissa logiker framstår och accepteras som de enda möjliga. Mot bakgrund av att världen ses och förstås på vissa specifika sätt kan förändringar och reformer krävas med hjälp av institutioner och olika program (Dean, 1999). Det ger en styrning som inte utövas över eller mot individen utan snarare genom densamme. I det sammanhanget var intelligensmätningar en fruktbar teknik för att styra grupper och individer.

De nedan diskuterande perspektiven speglar olika kunskapsteoretiska förhållningssätt, flera av dem vilar på en realistisk kunskapssyn, särskilt de historiskt och psykologiskt inriktade perspektiven. Det implicerar att det finns sanningar om samhället som forskaren bör förhålla sig till. Det finns emellertid ett annat sätt att förhålla sig till historieskrivning och kunskapsproduktion. I Foucaults efterföljd menar Mats Beronius (1991) att historieskrivningen, sociologin och överhuvudtaget samhällsvetenskapen bör förstås som nominalistisk eller anti-realistisk. Från detta perspektiv uppfattas språket, inte som ett neutralt medium, utan som konstitutivt för hur vi förstår världen och skapar mening. Sanning blir en följd av tolkningsföreträde. Det är perspektivet som ger eller tilldelar materialet en mening. Forskaren avslöjar inte en dold mening, utan skapar ett meningsfullt sammanhang (se även Nilsson, 2005). Detta blir exempelvis tydligt när man studera hur intelligensmätningar har behandlats i den historiskt inriktade forskningen.

Är intelligenstesterna liberala eller konservativa?

I den historiskt inriktade internationella forskningen har flera forskare uttalat en kritisk inställning till intelligensmätningarna och menat att detta ofta har hindrat människors från att utbilda sig, några exempel kan nämnas. Gillian Sutherland (1984) menar att det i början av 1900-talet fanns olika former av högre utbildning i England och att det var en klar hierarki mellan de olika skolsystemen. Under mellankrigstiden fick staten ett ökat ansvar för den högre utbildningen. Eftersom en statlig högre utbildning förväntades vara till för såväl medelklass som arbetarklass, borde den vara fri från avgifter. I denna process kom olika test att få en ökad betydelse för att avgöra vilken

inriktning som eleverna skulle läsa. Sutherland hävdar att testen inte bara var en deskriptiv klassificering av eleverna utan även en rangordning av dem, en klassificering som i hög grad blev bestämmande för deras fortsatta liv.

I liknande ordalag hävdar Brian Simon (1974) att masstesten av intelligens i det engelska skolsystemet, inte bara producerade resultat som rättfärdigade det rådande systemet, utan det stödde också en tidigare ideologi om människors olika förståndsformer. Intelligensmätningar tjänade i det avseendet som ett sätt att upprätthålla klass- och rasskillnader och att det var därför tekniken fick ett sådant genomslag. För policyskaparna och administratörerna var intelligensmätningar, enligt Simon, nyckeln till att ha kontroll över utbildningssystemets expansionen. Övergången mellan ”primary” och ”secondary” var en central punkt och vilka som skulle få stipendium för att läsa vidare avgjordes med intelligenstest.

I USA ställde immigration, industrialisering och urbanisering hela undervisningssystemet inför nya utmaningar. En viktig fråga var, som Paula S. Fass (1989) skriver, hur den amerikanska kulturen skulle hålla ihop den ”nya” befolkningen. Skolan sågs som en vital samhällskraft och som den institution som skulle förändra immigrantkulturer. Men under början av 1900-talet blev den politiska diskussionen om immigranterna allt mer rasistisk. Amerikanerna var bekymrade över den effekt som en okontrollerad immigration kunde få på de demokratiska institutionerna. Med introducerandet av intelligensmätningar i slutet av 1910-talet kom amerikanerna, inte minst politiker, läkare och psykologer, att bli mycket intresserad av intelligens. Testet sågs som det perfekta instrumentet för ordning och sortering (Fass, 1989).

Det var en ordning som, enligt Stephen Jay Gould (1983), vilade på en biologisk determinism, något som gynnade de grupper som hade makten i samhället. Nyttan bestod i att intelligensmätningarna fungerade konserverande på social klass, kön och etnicitet. Gould menar att det fanns, två grundläggande felaktigheter hos den biologiska determinismen: Den ena var hypostasering, vilket innebar tendensen att omvandla abstrakta och mångfasetterade begrepp, till exempel intelligens, till konkreta ting. Det andra var att rangordna komplexa variationer i en gradvis växande skala. Han varnade för en biologisk determinism där dumhet betraktades som en inneboende egenskap och som den främsta orsaken till fattigdom. Ett perspektiv som, enligt Gould präglades av sociala fördomar, vilket tenderade att återopas i vissa politiska kretsar och presenteras som vetenskapliga fakta. Det veten-

skapliga kategoriserandet tenderade att stämpla många människor och bli ett hinder för dem under hela livet.

Gemensamt för flera av de kritiska perspektiven är att de ofta kommer från en marxistisk och ideologisk tradition, att de betonar maktaspekten och intelligensmätningarnas konserverande funktion på samhället. Andra forskare har – inte sällan med liberala förtecken – sökt att nyansera kritiken av intelligensmätningarna. Från detta perspektiv menar man att mycket av tidigare forskning har underskattat intelligensmätningarnas betydelse för den sociala mobiliteten. Att intelligenstest har tjänat en elit i samhället är en tolkning som det finns skäl att ifrågasätta. Det hade inte varit möjligt att sprida testen så snabbt utan ett visst mått av konsensus mellan psykologer, administratörer och lärare (se t ex Chapman, 1988).

Adrian Wooldridge (1994) hävdar att flera av de ovanstående forskarna ägnat sig åt ideologisk forskning, som säger mer om 1960- och 1970-talet än om historien om psykologin. En ideologisk tolkning av historien som saknar såväl känsla för logik som för historieskrivning, en tolkning som ignorerar den historiska kontexten och misstar konsekvens för intention. Wooldridge hävdade att de som ägnade sig åt intelligensmätningar under början av 1900-talet var liberala och socialdemokratiska meritokrater, vilka fann de mest envisa motståndarna hos högern. Det var olyckligt att det i press och media framstod som att den marxistiska ortodoxin var den enda rätta förståelsen av historien. I en artikel kallade Wooldridge (1995) denna tolkning för ett förräderi från vänstern på liberalerna. Han avvisade att vetenskapen skulle vara ett instrument för sociala intressen i en monolitisk grupp, kapitalistisk klass eller professionell medelklass. Psykologernas politiska inspiration kom från meritokratiska ideal. Individer skulle bli bedömda utifrån sitt personliga värde och inte familje- eller klassbakgrund. Intelligenstesterna ville ge arbetarklassen möjlighet att komma in i eliten (Wooldridge, 1994).

Vad till exempel Gould och Wooldridges olika ståndpunkter framför allt visar på, är två olika ”metaberättelser” om hur samhället ska förstås: en marxistisk och en liberal. Båda har det gemensamt att de anklagar den andra sidan för att vara ideologisk. Innehållet i den historiedebatt som refererats ovan gäller i huvudsak den första halvan av 1900-talet och det centrala i debatten var intelligensmätningarnas funktion och konsekvenser för vissa samhällsgrupper. Debatten har klara beröringspunkter med den debatt som har förts inom psykologiämnet, vilken också den har präglats av ett infekterat tonläge. Dispyten har inte sällan relaterat till social klass och ras, men vad oenigheten i första hand har handlat om är huruvida intelligens ska ses

som något genetiskt ärftligt eller som ett resultat av miljö. Några centrala drag från debatten kommer lyftas fram i nästa avsnitt.

Är intelligens ett resultat av arv eller miljö?

Startpunkten på debatten inom den psykologiskt inriktade forskningen brukar tillskrivas Arthur R. Jensens artikel från 1969, *How Much Can We Boost IQ and Scholastic Achievement?* Jensens hävdade att den gemensamma skolan hade misslyckats. Han försvarade normalkurvans giltighet, intelligensens ärftlighet, genetiska skillnader mellan olika raser och att barn med många syskon ofta hade lägre IQ än barn med få syskon. Det som emellertid väckte särskild uppmärksamhet och irritation hos en rad forskare var Jensens påstående att den vita amerikanska befolkningen i genomsnitt hade 15 poäng högre på IQ-test än den svarta delen av befolkningen.³

Floran av böcker som alltsedan dess har behandlat ämnet har varit omfattande. Vid upprepade tillfällen har Leon J. Kamin polemiserat mot ovanstående ståndpunkter, särskilt idén om att intelligensen är en ärftlig deterministisk storhet och att denna går att relatera till gruppnivå. Kamin lyfter fram intelligensmätningarnas politiska aspekter och hävdar att det vore naivt att tro att det går att separera den politiska sidan av testningen från den vetenskapliga. Det är mer än oenighet i hur komplex data ska tolkas som står på spel. Han pekar exempelvis på det faktumet att Jensens tolkning av data hade blivit presenterad för olika kommittéer som formulerade välfärdspolicyn i kongressen. Med andra ord: IQ var inte bara en fråga för akademien utan hade direkta politiska implikationer.

I början av 1980-talet skrev Kamin tillsammans H. J. Eysenck (1981) en debattbok där de redogjorde för sina rakt motsatta ståndpunkter. Eysenck menade att personer från medelklassen kunde förväntas ha högre IQ än personer med arbetarklassyrken, på samma sätt som det fanns skillnader i IQ mellan olika raser. Eysenck hävdade dock att de ”historiska bevis” och ”fakta” som han presenterade, inte automatiskt ledde till vissa politiska slutsatser. Han skrev att:

Somliga människor tycks tro att sociala problem, sådana som rasers ojämlikhet eller sociala klasskillnader, skapats av psykologer och IQ-

³ Jensen, 1972. I boken återfinns Jensens artikel från 1969. Dessutom kommenterar han den debatt som följde på artikeln och utvecklar och förklarar en del begrepp.

test. Ingenting kunde ligga längre från sanningen. Sociala problem av detta slag har alltid funnits. IQ-test gör ingenting annat än reducerar dem till en kvantitativ nivå och gör det sålunda möjligt att diskutera dem på ett rationellt sätt. Mätningar framkallar aldrig problem, den bara klargör dem. (Eysenck & Kamin, 1981, s. 91-92)

Kamin menade däremot att den skillnad i IQ som ansågs finnas mellan exempelvis engelsmän och irländare, eller mellan svarta och vita, inte förnekades. Det som debatten gällde var hur denna skillnad skulle tolkas. Data som överensstämde med en genetisk tolkning kunde lika gärna överstämja med en miljötolkning. Kamin kallade Eysencks hänvisningar till genetik för ovisbara och ovetenskapliga och hävdade att denne ägnade sig åt att sprida gamla myter om IQ:s ärftlighet.

Mot slutet av 1980-talet kom ytterligare en debattbok: *Arthur Jensen: Consensus and Controversy*. I boken behandlade flera författare en rad kontroversiella ämnen som relaterade till ovan nämnde Jensens forskning. Enligt redaktörerna var boken ämnad att skapa förståelse för hur viktigt det var med intellektuell hederlighet i förståelsen av ämnet. De menade att ett problem var att den mest publicerade kritiken av intelligenstagningen tenderade att komma från icke-vetenskapligt håll och därmed skapade en onödig polemik (Modgil & Modgil, 1987). Fler ämnen diskuterades i boken, exempelvis intelligensens ärftlighet, skillnader mellan olika raser och mellan sociala klasser. Till varje ämne fanns det en forskare som var för och en som var mot. Boken avslutades med att Jensen själv kommenterade alla artiklar, där han uttalade en förhoppning om att de vetenskapliga kontroverser som diskuterats i boken snart skulle framstå som ”fortida historia”, och ersättas med en värdig vetenskaplig konsensus (Jensen, 1987, s. 396).

Konsensus är dock knappast vad man kan kalla den debatt som följde i kölvattnet på Richard J. Herrnstein och Charles Murrays mycket uppmärksammade *The Bell Curve* från 1994. De hävdade att succé eller misslyckande i den amerikanska ekonomin var en följd av de gener som befolkningen ärvde. Efter att detta var sagt korrelerades låg intelligens med fattigdom, arbetslöshet, kriminalitet med mera.⁴ Herrnstein och Murray hävdade att olika sociala reformprogram för att bekämpa till exempel fattigdom hade miss-

⁴ Herrnstein och Murray, 1994. Murray hade 1984 skrivit den nästan lika uppmärksammade Losing ground: American Social policy 1950–1980. Den kontroversiella tesen som Murray drev var att ambitiösa sociala program sällan hjälpte de fattiga, han hävdade till och med att de ofta gjorde saken värre. En reviderad upplaga av boken trycktes samma år som *The Bell Curve* kom ut för första gången. I förordet till den andra upplagan skrev Murray, som svar på fråga om han hade ändrat sig sen han första gången gav ut boken, att han snarare skulle lägga till material än ta bort något. Murray, 1994, s. xix–xx).

lyckats. Inte minst gällde detta de program som införts för att öka IQ:n bland skoleleverna. Det fanns ingen pålitlig metod för att höja IQ, menade de, utan det var bortkastade pengar. Boken avslutades med uppmaningen att det återigen var tid för Amerika att försöka leva med ojämlikhet.

Konsekvensen av dessa påståenden lät inte vänta på sig. *The Bell Curve* skapade en omfattande debatt. Herrnstein och Murrays behandling av data kallades för sorglig och fördomsfull, ett manifest för konservativ ideologi (Gould, 1996). I antologin *Race and IQ* sammanställdes en rad kritiska artiklar mot intelligensmätningar i allmänhet och mot *The Bell Curve* i synnerhet. Redaktören, Ashley Montagu (1999), menade att kulturen kring intelligensmätningar hade blivit så mäktig i att det som förut varit en biprodukt i utbildningen nu blivit bestämmande.⁵ I andra artiklar i antologin anklagades Herrnstein och Murray för att blanda vetenskap med fiktion och att boken präglades av en intellektuell villervalla. Den centrala kritiken riktade sig mot den ensidiga och fördomsfulla tolkningen av data, en förvirrande blandning olika korrelationer och verkan. Herrnstein och Murray var övertygade om att låg IQ orsakade fattigdom och dess medföljande sociala problem. Men data skulle lika gärna kunna tolkas omvänt – det vill säga att fattigdom skapade låg IQ. Vidare anklagades *The Bell Curve* för att bygga på data av tvivelaktigt slag, med syftet att restaurera en vetenskaplig status av ras och återintroducera ett rashygieniskt tänkande i den allmänna politiska debatten (se t ex Lane, 1999; Kamin, 1999; Ryan, 1999).

I en utökad upplaga av *The Bell Curve* diskuterade Charles Murray (1996) kritiken, särskilt påståendet att boken skulle vara rasistisk. Att ras väckte starka känslor var bra, menade han, vita amerikaner hade mycket att känna skuld för. Men sedan 1960-talet var detta skuld av skäl som han inte riktigt kunde förstå. Överraskad var han också över den kritik och de slutsatser som levererats från vänstern. Murray menade att kombination av genetik och miljö, det vill säga faktorer som den enskilde inte rådde över, borde ge den politiska slutsatsen att de som inte hade dessa gåvor kompenenserades. Men dessa slutsatser hade uppenbarligen inte dragits, utan den skarpaste kritiken kom från vänsterhåll. Murray avvisade med emfas att hans politiska ståndpunkter skulle ha färgat av sig på undersökt data. Den stod, enligt Murray, för sig själv och den visade att:

Here is the truth: The relationships between IQ and social behaviors that we present in the book are so powerful that they will revolutionize

⁵ Montagu, 1999. Antologin gavs ut första gången 1975 och i en utökad och nytryckt version 1999.

sociology. There are not only “significant” in the standard statistical sense of that phrase but are as well powerful in a substantive sense – of ten much more powerful than the relationships linking social behaviors with the usual suspects (education, social status, affluence, ethnicity). Not only are the attacks on these relationships unwarranted, but Herrnstein and I actually understate the strength of the statistical record. The story is complex but worth recounting because it tells so much about the academic response to *The Bell Curve*. (Herrnstein & Murray, 1996, s. 569)

Det finns också de som har försökt att nyansera debatten mellan ärftlighets- och miljöförespråkare. Ett sådant exempel är Sandra Scarr (1984). Hon är positivt inställd till intelligensmätningar och menar att problemet snarare var bristen på kunskap om människans intelligensutveckling. Hon driver tesen att det varken var lärarna, eleverna eller testkonstruktionerna som var problemet när minoriteters intelligens skulle mätas. Problemet var de dåligt anpassade instruktionsnormerna, vilket drabbade många minoritetsbarn. Över huvud taget var ignoransen ifråga om minoritetsbarns förmågor ett problem. Således såg Scarr intelligensmätningar som i huvudsak ett tekniskt och metodologiskt problem. Inom det psykologiska forskningsfältet har diskussionen ofta gällt huruvida intelligensen ska ses som ett resultat av arv eller miljö och huruvida detta kan relateras till gruppnivå eller ej. Det centrala har varit hur data framställts och tolkats.

Debatten om intelligensmätningar inom psykologin har allt sedan 1970-talet böljat fram och tillbaka och ofta har man i de olika lägren anklagat motståndarna för att vara politiska. Förutom att mycket av diskussionen har kretsat kring intelligensen som ett resultat av arv eller miljö har diskussionen också handlat om tekniska och metodologiska aspekter av testningen. Ett annat sätt att angripa intelligensmätningarna har den diskursanalytiskt inriktade forskningen varit. I ett diskursanalytiskt angreppssätt är språket centralt för hur vi tolkar och förstår världen. Inte sällan är det kritiska perspektiv om teman som makt, professionella, experterna, som har diskuterats. Diskursanalysen rör sig tvärvetenskapligt över flera ämnesdiscipliner och ofta diskuteras kunskapsteoretiska frågor.

Att skapa dumma och begåvade barn

Inom diskursanalysen betonas hur kunskap skapas i ett socialt sammanhang. Ett exempel på det ser Kurt Danziger (1997) i samband med skolans

expansion runt sekelskiftet 1900. När är allt fler barn kom till skolan påverkade detta såväl skoladministratörer och lärare som elever. I detta skede fanns därför risk för att någon skulle anklagas för ett misslyckat system. Skolan eller elevernas prestationer blev inte alltid vad reformatorerna hade hoppats på. Det enklaste var då att skylla det misslyckade resultatet på bristande förmåga hos eleverna. Inom vetenskapen formulerades olika kunskaper och diskurser om begåvning som: smart, efterbliven, dum och långsam. Nikolas Rose (1985; 1995b; 1999) menar att i skolans roll som ”upptäckare av problem” var intelligensmätningar en teknik som användes för att upptäcka olikheter. Psykologiska intelligensstest var ett medel för att synliggöra, disciplinera och skriva in de skillnader som fanns i psyket. Det skedde en förskjutning från det yttre, där den efterblivnes kännetecken inte alltid gick att läsa av, till det inre, där efterblivenhet ansågs dold och därmed behövde bli upptäckt. Rose menar att det i och med intelligensstestet ansågs finnas ett mer objektivet och vetenskapligt redskap för att finna de efterblivna. Rose hävdar att vetenskapliga diskurser inte bara sökte sanningen, utan också skapade sanningen.

Mätningar blev en metod för skoladministratörerna att bedöma vilka elever som kunde komma i nivå med sin ålderskategori och vilka som inte kunde det. Med hjälp av testet skapade skolan och dess experter de begåvade eleverna som en social kategori. I en modern demokrati var det viktigt att också se barnen som ett socialt och ekonomiskt kapital som skulle förvaltas. De behövde, enligt Leslie Margolin (1994), rangordnas, mätas, dömas, kategoriseras mer precist än tidigare. De centrala frågorna för Margolin är på vilka sätt samhället har blivit övertygade om att de olika begåvningskategorierna finns och vilka som tjänar på denna tro. Experterna såg, beskrev och förklarande begåvade barn som något av naturen givet snarare än mänskliga föreställningar; något upptäckt snarare än något skapat. Margolin hävdar att det bakom kunskapen om begåvade barn fanns ett definitivt syfte, vilket var bevarandet av social ordning, en klass, en ras, ett samhälle, en kultur. Föreställningar om begåvning och demokrati skapade, enligt Margolin, ett system där makt maskerades eller doldes. Makt kunde operera eftersom den kläddes i former av begåvning och därmed gavs legitimitet.

Vilket genomslag intelligensmätningarna har fått i ett land beror på hur väl intelligensstestarna lyckades med sina professionaliseringssträvanden. I USA fick rörelsen för mental testning ett snabbt genomslag vilket, enligt JoAnne Brown (1992), berodde på att intelligensstestarna snabbt etablerade

sig som en del av vetenskapssamfundet. Brown pekar på språkets konstitutiva karaktär och den betydelse som det hade vid etablerandet av en ny profession. De professionella måste tolka och meddela sina resultat på så sätt att medborgarna kan förstå och inse deras värde. En profession vilar på legitimitet och beroende och för att få detta kan metaforer vara användbara. Metaforer förklarar för ett klientel vad de professionellas arbete betyder utan att avslöja den esoteriska kunskap som det innebär att vara expert. Språket, i detta fall metaforer lånade från medicin och ingenjörskonst, hjälpte till att skapa legitimitet och hegemoni om begåvning. Exempel på metaforer som lånades från medicin var intelligenstestet som en ”termometer”, med vars hjälp man kunde ställa ”diagnos”, vilket i sin tur kunde leda till ”behandling”. Från ingenjörskonsten hämtades beskrivningar av barn som ”råmaterial” och utbildning som ”ett tekniskt problem” (Brown, 1992, s. 30-34, 81, 103).

Inom den diskursanalytiska forskningen har det varit vanligt med kritiska perspektiv på intelligensmätningarna och de professionella som utfört dem. En något annorlunda position intar Leila Zenderland (2001), som menar att de tidiga intelligenstesterna inte ska ses som bra eller dåliga, utan mer som en komplex respons på nya svåra frågor i samhället. Intelligenstesten spreds till olika institutioner i det amerikanska samhället och erbjöd något som man hade sökt i hundra år, ett uniformt kriterium för att diagnostisera olika grader av mental efterblivenhet. Den tidiga rörelsen som uppstod kring intelligensmätningarna, måste ses och förklaras med flera överlappande kontexter, eller diskurser, som medicinska, biologiska, utbildning, sociala och politiska. Det fanns så att säga fler röster och inte enbart en dominerande röst. Individerna hade enligt Zenderland möjlighet att göra sina egna val.

Vad den historiskt, psykologiskt och diskursanalytiskt inriktade forskningen om intelligensmätningar många gånger har gemensamt är att de pekar på den närhet som intelligensmätningarna har haft till politik och olika välfärdslösningar. Oavsett perspektiv är det påfallande ofta utbildningen som stått på spel. Frågor som har behandlats är vad utbildningen får kosta, vem som ska betala, vilka barn som det är idé att utbilda och hur mycket och till vad. Huruvida skolan och användandet av intelligensmätningar har stängt eller öppnat vägar för barn ur alla samhällsklasser i utbildningssystemet är något som flitigt har diskuterats i forskningen. Intelligenstesten har, beroende på perspektiv, tolkats som ett instrument för exkludering såväl som för inkludering. Inte sällan har denna tolkning skett med ideologiska förtecken. På samma sätt som skolan beskrevs inom en liberal tradition, det vill säga

skolan som förmedlare av social upplysning, eller marxistisk tradition, vilken betonar skolan som social kontroll, beskrivs intelligensmätningarna i anglosaxisk forskning som ett redskap för den ena eller andra sidan. Detta handlar – med olika nyanser och betoningar – om två olika perspektiv om hur det goda samhället ska uppnås (Axelsson, 2007a; Malpas, 2003). Ett möjligt förhållningssätt till skolan och intelligensmätningar som rör sig bort från det marxistiska såväl som det liberala perspektivet är att använda sig av Foucaults begrepp styrningsmentalitet.

Att styra

Ovanstående diskursanalytiska forskning ligger i flera avseende nära styrningsperspektivet, men man har ofta knutit an till Foucault utan att på allvar diskutera de maktanalytiska sidorna i hans författarskap (Nilsson, 2008). Den form av diskursanalys som till exempel Leslie Margolin (1994) representerar, med betoningen av historiens kontinuitet och olika aktörers intentioner, ligger nära den historiskt och psykologiskt inriktade forskningen om intelligensmätningar. Det torde emellertid vara svårt att förena ett styrningsperspektiv med Margolins tal om ett ”definitivt syfte” bakom konstruktionen av begåvade barn, eftersom detta indikerar dels ett ovanifrånperspektiv på makt, dels en intention och medvetenhet som är svärfångad. Begåvning som kategori bör inte ses som ett resultat av en aktör, utan hellre som produkt av fler olika processer och aktörer. Det kan förstås mot bakgrund av särskilda historiska kontexter. Förändringen skedde när det västerländska samhället genomgick omfattande förändringar i samband med en ny formering av staten som ledde fram till ett nytt sätt att styra och administrera medborgarna (Hunter, 1996; Rose, 1995a).

Foucault förlägger framväxten av denna nya styrningsform – eller regerandekomplex – till omkring 1600-talet och framåt. Det var en styrning som bar med sig nya logiker och rationaliteter som riktade sig mot befolkningen, som individer och kollektiv, inte mot en stat, ett territorium eller en politisk struktur. Vidare var det en maktutövning som inte längre förlitade sig på våld eller repression, utan på att få individen att själv vilja reglera sig. Således var inte inriktningen att behärska individerna, utan snarare att forma dem på ett ändamålsenligt sätt. För denna styrning behövdes kunskaper om såväl individer som befolkningen i dess helhet (Foucault, 1991; 2010; 2011; Brännström, 2011; Simons & Masschelein, 2007).

Ett sådant sätt att styra befolkningen har alltså en samtidighet med nationalstaternas framväxt i västvärlden. Under 1800-talet utvecklades denna styrningsform i liberal riktning. Liberal ska då inte förstås i bemärkelsen politiks filosofi eller samhällstyp, utan som formel för maktutövning där gränserna mellan stat, ofta förknippat med tvång, och samhälle, ofta förknippat med frivillighet, allt mer suddades ut. Demokratins genombrott och välfärdsstatens framväxt krävde att medborgarna begrepp sina rättigheter, men kanske främst sina skyldigheter. I det arbetet hade olika experter som exempelvis läkare, pedagoger, socialarbetare, sociologer och psykologer en central uppgift att – med hjälp av olika teknologier och tekniker – leda individen på det som ansågs vara rätt väg. Under hela 1900-talet har det i det närmaste uteslutande handlat om vetenskapliga synsätt som åberopas för att legitimera olika former av styrning (Foucault, 1988; 2002; Rose, 1995a; Dean, 1999; Qvarsebo, 2006; Axelsson, 2010).

Historiskt har olika makt/vetandeprocesser bidragit till att det växer fram ny kunskap om människan och hennes beteende som fått vetenskaplig status. Det går inte, menar Foucault, att separera kunskap från den makt som skapar den. Makt och vetande är det som vid en given tid bestämmer vad som är att betrakta som ett problem i ett samhälle. Ett annat sätt att formulera det är att makten producerar sanningar som problem.⁶ Framställningen av sanning som problem stänger samtidigt ute alternativa tolkningar. Detta innebär emellertid inte att vem som helst kan säga vad som helst när som helst (Foucault, 1993b; 2002). En utsaga står i relation till vilken position den uttalas ifrån, byråkraten i kraft av ämbetet, experten i form av specifik kunskap. Därtill har det stor betydelse på vilken arena som utsagan artikuleras. Exempelvis får domarens dom i rätten, läkarens diagnos på sjukhuset och pedagogen eller psykologens bedömning av en elev i skolan, större betydelse om den uttalats inom institutionen än om den uttalas i ett sammanhang som är skilt från institutionen.

Men detta betyder inte att styrningen måste vara kopplad till institutioner, utan en av Foucaults metodprinciper är att också gå bortom institutionen och ersätta den med maktteknologins övergripande synvinkel. Med det avser han maktteknologier som är tillämpbara och verkar på olika nivåer inom statsap-

⁶ Makt och vetande är varandras förutsättning – det finns ett ömsesidigt beroende mellan dessa, makten producerar vetande, Foucault, 1993; Kritzman, 1988; Foucault, 1988b; Foucault, 1991; Deleuze, 1990; May, 2006. Foucault hävdar att historien är det sätt varpå ett samhälle skänker status och utveckling åt en mängd dokument (Foucault, 2002, s. 20). Historikern har bara tillgång till återgivningar (representationer) av verkligheten. Representationer ska då förstås som ersättning, inte avbildning eller avspegling, av verkligheten (Nilsson, 2005, s. 241, 245).

paraten, institutioner och familj. Gemensamt är att de syftar till att forma självreglerande subjekt. Det är detta som Foucault kallar för ”the conduct of conduct”, det vill säga att medborgarna på en och samma gång är styrda och styrande (Foucault, 1991; 2010; Senellart, 2010).

Ett Foucaultinspirerat styrningsperspektiv gör det möjligt att angripa ett forskningsproblem med andra typer av frågor. En grundläggande fråga är vad som gör att ett visst fenomen vid en viss historisk period uppmärksammas, vilket sätter fokus på maktens problematik och sambandet mellan makt, vetande och sociala praktiker (Foucault, 1988c). Mot den bakgrunden – sammanblandning av politik och vetenskap – blir det svårt att hålla fast vid de ideologiska ”metaberättelserna” om hur olika fenomen i samhället ska förstås, eftersom dessa bara tenderar att följa dem som för tillfället har den politiska makten och tolkningsföreträde. Foucault (2008b) hävdar att det är en myt att det går att skilja makt och kunskap. Bakom vetande, all kunskap, döljer sig en kamp om makten. Vetande och politisk makt går hand i hand – inte skilda vägar (se även Beronius, 1994; Nilsson, 2008). Med denna syn på kunskap och hur den skapas möjliggörs ett ifrågasättande av det för givet tagna.

Enligt Foucault är makt som mest produktiv när dess effekter inte direkt framträder för de berörda just som makteffekter. Men makten ska inte i första hand ses ”negativ” som bestraffande eller hindrande, utan ”positiv” som skapande, producerande och uppmuntrande. Sammantaget är makten, enligt Foucault, mer skapande än kontrollerande.⁷ Den intressanta frågan att ställa blir då inte vad makten är, utan hur den praktiseras.

Frågan blir då inte, för att ta ett exempel, hur många dumma eller begåvade det ”verkligen” fanns under början av 1900-talet. Den dumme, likväl som den begåvade, är inte, han konstrueras med hjälp av kategorier i ett kulturellt sammanhang (Börjesson, 2003). Frågor som blir centrala i denna form av analys är snarare hur föreställningar om begåvning uppkommer? I vilket sammanhang blev det viktigt att kategorisera människor efter olika grader av begåvning? Vilken effekt kan detta få på individer och grupper i samhället? Vilka tekniker, teknologier och strategier är det som används?

I ljuset av ovanstående går det att tolka IQ-testningen som en form av styrning. Runt sekelskiftet uppstod föreställningar kring begåvning och att det fanns olika människor som var olika begåvade. För att maximera såväl nationens som den enskildes väl och ve ansågs det viktigt att få rätt man på

⁷ Foucault, 1988d, 1980, 2004; Deleuze, 1990, Maktens produktiva aspekt är en ofta missförstådd del av Foucault syn på makt. Se t ex Nilsson, 2000; May, 2006.

rätt plats. På så sätt blev barnen i skolan ett administrativt problem – det var främst där som de via rätt utbildning skulle ledas till rätt plast i samhället. Härvidlag blev IQ-testning en användbar teknik: Å ena sidan kunde testet kategorisera och korrigera eleven i förhållande till en tänkt norm, å andra sidan internaliserade eleven denna kategorisering och började själv se sina möjligheter och begränsningar utifrån denna kategorisering (Rose, 1995b; Axelsson, 2007a).

Det fanns en oro, särskilt efter andra världskriget, att medborgarna inte engagerade sig tillräckligt för sitt eget och samhällets bästa. Enligt Barbara Cruikshank (1999) handlade till exempel olika framväxande välfärdsprojekt inte främst om makt som exkludering och kontroll, utan makt just som produktiv och konstituerande. Det gällde att aktivera, forma och fostra medborgarna – att skapa subjekt som var självkonstituerade. Styrning kan i den bemärkelsen sägas vara ett sätt att maximera varje medborgares kapacitet.

Med ett sådant styrningsperspektiv blir det mindre intressant att uppehålla sig vid staten eller olika aktörers intentioner. Staten kan inte diskuteras som vore det en ”övermänsklig” aktör med samma vilja och intentioner som individer. Foucault hävdar att:

... staten har inte, vare sig idag eller i någon annan tid i sin historia, denna enhet, denna individualitet, denna rigorösa funktionalitet, eller för att tala i klarspråk, denna betydelse. När allt kommer omkring är staten kanske inget annat än en sammansatt verklighet och en mytifierad abstraktion, vars betydelse är mycket mer begränsad än många av oss tror. (Foucault, 2008c, s. 202)

Med andra ord kan styrningsperspektivet ses som en maktanalys vilken ignorerar staten lika lite som den underordnar staten. Det handlar varken om att förneka staten eller att tilldela den en överordnad position. Snarare handlar det om att se staten som en institution bland andra, vilken kan användas som styrmedel (Foucault, 2010; Senellart, 2010; Rose, 1995a).

Vad gäller individen kan denna naturligtvis ha intentioner, men detta är inte särskilt centralt hos Foucault. Ur ett styrningsperspektiv är exempelvis inte intelligenstestarnas eventuella intentioner, medvetna eller omedvetna fusk, i första hand intressant, utan det centrala är vad som sker i den sociala praktiken och vilka konsekvenser olika makt/vetande-konfigurationer får för olika individer och grupper i samhället. Överhuvudtaget har Foucault svårt att se historien som en konsekvens av människors medvetna intentioner och viljeakter. I stället betonade han historiens kontingens: historien är ett resultat av en rad tillfälligheter, osäkerheter och slumpartade händelser (May,

2006; Nilsson, 2008). I den avslutande delen kommer några konsekvenser av ovanstående foucaultinspirerat styrningsperspektiv i all korthet att diskuteras.

Avslutning

Styrningsperspektivet för med sig en diskussion om kunskapsteoretiska frågor. Det ifrågasätter det för givet tagna, det självklara, det som är kan också vara annorlunda. I den bemärkelsen har styrningsperspektivet också något subversivt över sig.

Intelligensmätningar har i vissa sammanhang använts för att misskreditera olika grupper i samhället när välfärd och reformer diskuterats, men också det omvända, för att motivera välfärd och reformer. Den mest infekterade debatt om intelligensmätningarna har framför allt ägt rum i USA. Ett förslag till att debatten varit mindre dramatisk i exempelvis Storbritannien (och Sverige) än USA är att klass var en mindre explosiv fråga än ras (Sutherland, 1984; Gould, 1996; Axelsson, 2007a).

Men oavsett vilket har politiska ambitioner och mål ofta varit påtagliga för dem som diskuterat intelligens. Att styra eller söka opinion i namn av begåvning har visat sig vara en effektiv strategi. Vilka som har lyckats bäst med denna strategi har berott på vilka som för tillfället haft tolkningsföreträde. Intelligensmätningar har återopats i vitt skilda sammanhang och av en rad olika grupper och schatteringar, men många gånger har det varit svårt för någon av dessa grupper att etablera ett starkt tolkningsföreträde, och olika styrkeförhållande har flera gånger kastats om.

Som det inledande exemplet från Vellinge, liksom den debatt som följde på *The Bell Curve*, visar, så är frågor om intelligens fortfarande aktuella och väcker starka känslor. Under senare år har intelligensmätningar diskuterats i fler sammanhang.⁸ Det fortgår således olika former av intelligensmätningar, som med politiska anstrykningar korreleras med allt möjligt. Mot den bakgrunden finns det skäl att också ha en fortsatt kritisk diskussion om intelli-

⁸ Ett par exempel kan kort nämnas: Exempelvis har Richard Lynn (2006) hävdade att intelligens, förutom att det kan kopplas till ras och social klass, också kan korreleras med religion. Hans slutsats är att religiösa människor i genomsnitt har lägre intelligens än icke-religiösa. Med denna slutsats sa han sig vilja få till stånd en diskussion om religionen. Ett svenskt exempel är den rapport som hösten 2008 slog larm om lärarstudenternas klena begåvning. I rapporten, "Hur lärares förmågor påverkar elevers studieresultat", hävdade Erik Grönqvist och Jonas Vlachos (2008) att: nyblivna högstadielärare i Sverige i allt mindre utsträckning kommer från den övre delen av fördelningarna av olika förmågor. Att lärarna blev allt mindre begåvade för varje år som gick ledde, enligt Grönqvist och Vlachos, till negativa resultat för de elever som lärarna hade att undervisa.

gensmätningar och de effekter som dessa kan ha för olika grupper i samhället, inte minst i samband med utbildning och vilka som ska få tillgång till denna. Med hjälp av ett styrningsperspektiv kan detta diskuteras utan att man som forskare behöver hamna i berättelser som mynnar ut i befrielse eller förtryck. Med ett styrningsperspektiv ifrågasätts själva utgångspunkterna för begåvning som var mätbar storhet. Det kan exempelvis innebära att det inte måste vara experten som har tolkningsföreträde – utan detta kan diskuteras. Och kanske är detta särskilt viktigt i Sverige där debatten om intelligensmätningar – anmärkningsvärt nog – lyst med sin frånvaro.

Referenser

- Axelsson, Thom (2007a). *Rätt elev i rätt klass: Skola, begåvning och styrning 1910-1950*. Linköping: Tema.
- Axelsson, Thom (2007b). Tattarna och deras begåvning: Tekniker för styrning under det tidiga 1940-talet. I Johannes Fredriksson & Esbjörn Larsson (Red.), *Att rätt förfoga över tingen, Historiska studier av styrning och maktutövning* (ss. 173-193). Opuscula Historica Upsaliensia 34.
- Axelsson, Thom (2008). *Att vilja och välja rätt – att skapa produktiva medborgare*. Locus, (1), 4-19.
- Axelsson, Thom (2010). Att lära sig välfärdssatens normer. I Jonas Qvarsebo & Ingegerd Tallberg Broman (Red.), *Från storslagna visioner till professionell bedömning* (ss. 43-60). Malmö högskola, rapport, 2.
- Beronius, Mats (1991). *Genealogi och sociologi: Nietzsche, Foucault och den sociala analysen*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag AB.
- Beronius, Mats (1994). *Bidrag till de sociala undersökningarnas historia: – eller till den vetenskapliggjorda moralens genealogi*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings bokförlag.
- Brown, JoAnne (1992). *The Definition of a Profession: The Authority of Metaphor in the History of Intelligence Testing, 1890-1930*. Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Brännström, Leila (2011). *Den reflekterande olydnadens konst*. Fronesis, (36-37), 116-126.
- Börjesson, Mats (2003). *Diskurser och konstruktioner: En sorts metodbok*. Lund: Studentlitteratur.

- Chapman, Paul Davis (1988). *Schools as Sorters: Lewis M Terman Applied Psychology, and Intelligence Testing Movement, 1890–1930*. New York: University Press.
- Cruikshank, Barbara (1999). *The will to empower: democratic citizens and other subjects*. Cornell University Press.
- Danziger, Kurt (1997). *Naming the mind: How Psychology Found its Language*. London: SAGE Publications.
- Dean, Mitchell (1999). *Governmentality: Power and Rule in the Modern Society*. London: SAGE.
- Deleuze, Gilles (1990). *Foucault*. Stockholm: Symposium förlag.
- Eyseneck, Hans J. & Kamin, Leon (1981). *Intelligensen. Arv eller miljö?* Lund: Studentlitteratur.
- Fass, Paula S. (1989). *Minorities and the Transformation of the American Education*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Foucault, Michel (1980). Truth and Power. In Colin Gordon (Ed.), *Power/Knowledge: Selected interviews & Other Writings 1972-1977* (pp. 109-133). New York: Pantheon Books.
- Foucault, Michel (1988a). Critical Theory/Intellectual History. In Lawrence Kritzman (Ed.), *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and other Writings 1977–1984* (pp. 17-46). London: Routledge.
- Foucault, Michel (1988b). On Power. In Lawrence Kritzman (Ed.), *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and other Writings 1977–1984* (pp. 96-109). London: Routledge.
- Foucault, Michel (1988c). The Return of Morality. In Lawrence Kritzman (Ed.), *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and other Writings 1977–1984* (pp. 242-254). London: Routledge.
- Foucault, Michel (1988d). Power and Sex. In Lawrence Kritzman (Ed.), *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and other Writings 1977–1984* (pp. 110-124). London: Routledge.
- Foucault, Michel (1988f). The Political Technology of individuals. In Luther H. Martin (Ed.), *Technologies of the Self. A Seminar with Michel Foucault* (pp. 16-49). London: Tavistock Publications.
- Foucault, Michel (1991). Governmentality. In Graham. Burchell, Colin. Gordon & Peter. Miller (Eds.), *The Foucault effect. Studies in Governmentality* (pp. 87-104). Chicago: University of Chicago press.
- Foucault, Michel (1993). *Övervakning och straff: Fängelsets födelse*. Lund: Arkiv.
- Foucault, Michel (2002). *Vetandes arkeologi*. Lund: Arkiv förlag.

- Foucault, Michel (2004). *Sexualitetens historia: I viljan att veta*. Göteborg: Daidalos.
- Foucault, Michel (2008a). Nietzsche, genealogin, historien. Texter i urval av Thomas Götselius & Ulf Olsson (Red.), *Diskursernas kamp / Michel Foucault* (ss. 101-124). Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.
- Foucault, Michel (2008b). Sanning och rättsformer: Kung Oidipus. Texter i urval av Thomas Götselius & Ulf Olsson (Red.), *Diskursernas kamp / Michel Foucault* (ss. 153-172). Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.
- Foucault, Michel (2008c). "Regimentalitet". Texter i urval av Thomas Götselius & Ulf Olsson (Red.), *Diskursernas kamp / Michel Foucault* (ss. 183-204). Stockholm: Brutus Östlings bokförlag.
- Foucault, Michel (2010). *Säkerhet, territorium, befolkning: Collège de France 1977-1978*. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Foucault, Michel (2011). Vad är kritik? *Fronesis*, (36-37), 127-152.
- Gould, Stephen Jay (1983). *Den felmätta människan*. Stockholm: Alba.
- Gould, Stephen Jay (1996). *The Mismeasure of Man*. (revised and expanded) New York, London: W. W. Norton & Company.
- Gould, Stephen Jay (1999). Racist argument and IQ. In Ashley Montagu (Ed.), *Race and IQ, Expanded edition* (pp. 184-189). New York: Oxford University press.
- Grönqvist, Erik & Vlachos, Jonas (2008). *Hur lärares förmågor påverkar elevernas studieresultat*. Rapport 25. Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering (IFAU).
- Herrnstein, Richard J. & Murray, Charles (1994). *The Bell Curve: Intelligence and class structure in American life*. New York: Free Press.
- Herrnstein, Richard J. & Murray, Charles (1996 revised edition). *The Bell Curve: Intelligence and class structure in American life*. New York: Free Press.
- Hunter, Ian (1996). Assembling the school. In Andrew Barry, Thomas Osborne & Nikolas Rose (Eds.), *Foucault and political reason: Liberalism, neo-liberalism and rationalities of government* (pp. 143-166). London: ULC Press.
- Jensen, Arthur (1972). *Genetics and education*. London: Methuen.
- Jensen, Arthur (1987). Differential Psychology, Towards Consensus. In Mogdli, Sohan & Mogdli, Celia (Eds.), *Consensus and Controversy* (pp. 353-399). New York: Falmer.
- Kamin, Leon J. (1999). Behind the Curve. In Ashley Montagu (Ed.), *Race and IQ, Expanded edition* (pp. 397-407). New York: Oxford University press.

- Kritzman, Lawrence D. (Ed.) (1988). Foucault and the Politics of Experience. In *Michel Foucault: Politics, Philosophy, Culture: Interviews and other Writings 1977–1984* (pp. ix–xxv). London: Routledge.
- Lane, Charles (1999). The Tainted Sources of the Bell Curve. In Ashley Montagu (Ed.), *Race and IQ, Expanded edition* (pp. 408–424). New York: Oxford University press.
- Larsson, Jonas (2005). Ordalek och styrningskonst. *Historisk tidskrift*, 125(3), 441–449.
- Lynn, Richard (2006). *Race Difference in Intelligence: an Evolutionary Analysis*. Augusta. Washington Summit publisher.
- Malpas, Simon (2003). *Jean-Francois Lyotard*. London and New York: Routledge.
- Margolin, Leslie (1994). *Goodness Personified: The Emergence of Gifted Children*. New York: Aldine De Gruyter.
- May, Todd (2006). *The philosophy of Foucault*. Cheshem: McGill Queen's.
- Mogdli, Sohan & Mogdli, Celia (Eds.) (1987). *Consensus and Controversy*. New York: Falmer.
- Montagu, Ashley (Ed.) (1999). *Race and IQ, Expanded edition*. New York: Oxford University press.
- Murray, Charles (1994). *Losing Ground: America Social Policy 1950–1980*. New York: Basic Books.
- Nilsson, Roddy (2000). Den närvarande frånvaron eller i väntan på Foucault: En diskussion om Foucault och den svenska historiedisiplinen. *Historisk Tidskrift*, 129(2), 183–206.
- Nilsson, Roddy (2005). Postmodernism, källkritik och historieskrivning. *Historisk Tidskrift*, 125(2), 233–248.
- Nilsson, Roddy (2008). *Foucault – en introduktion*. Malmö: Ègalitè.
- Qvarsebo, Jonas (2006). *Skolbarnets fostran: Enhetsskolan, agan och politiken om barnet 1946–1962*. Linköping; Tema.
- Roberts, Adam (2000). *Fredric Jameson*. New York: Routledge.
- Rose, Nikolas (1985) *The Psychological Complex: Psychology, Politics and Society in England 1869–1939*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Rose, Nikolas (1995a). Politisk styrning, auktoritet och expertis i den avancerade liberalismen. I Hultqvist & Petersson (Red.), *Foucault: Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik: Tetxer om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik* (ss. 39–59). Stockholm: HLS förlag.

- Rose, Nikolas (1995b). Psykologins blick. I Hultqvist & Petersson (Red.), *Foucault: Namnet på en modern vetenskaplig och filosofisk problematik: Texter om maktens mentaliteter, pedagogik, psykologi, medicinsk sociologi, feminism och bio-politik* (ss. 173-195). Stockholm: HLS förlag.
- Rose, Nikolas (1999). *Governing the Soul: The Shaping of the Private Self*. London: Free Association Press.
- Ryan, Alan (1999). Bad Science, Wore politics. In Ashley Montagu (Ed.) *Race and IQ, Expanded edition* (pp. 379-396). New York: Oxford University press.
- Scarr, Sandra (1984). *Race, Social Class, and Individual Difference in I.Q.*: Commentaries by Leon J Kamin, Arthur R. Jensen. Yale University: LEA.
- Senellart, Michel (red.) (2010). Föreläsningarnas sammanhang. I Michel Foucault, *Säkerhet, territorium, befolkning: Collège de France 1977-1978* (ss. 327-348). Hägersten: Tankekraft förlag.
- Simon, Brian (1974). *The Politics of Educational Reform 1920-1940. Studies in the history of Education*. London: Lawrence & Wishart.
- Simons, Maarten & Masschelein, Jan (2007). The Learning Society and Governmentality: An introduction. In Masschelein, Simons, Bröckling & Pongratz (Eds.), *The Learning Society from the Perspective of Governmentality* (pp. 3-16) Oxford: Blackwell Publishing.
- Sutherland, Gillian (1984). *Ability, Merit and Measurement: Mental Testing and English Education 1880-1940*. Oxford: Clarendon Press.
- Zenderland, Leila (2001). *Measuring Minds: Henry Goddard and the Origins of America Intelligence Testing*. Cambridge: University Press.
- Wooldridge, Adrian (1994). *Measuring the mind: Education and psychology in England, c. 1860 -c. 1990*. Cambridge: University Press.
- Wooldridge, Adrian (1997). How the Left Betrayed I.Q. Bell Curve Liberals. In Richard Delegado & Jean Stefancic (Eds.), *Critical White Studies: Looking Behind the Mirror* (pp. 515- 518). Philadelphia: Temple University Press.